

Βήμα Φοιτητών & Ερευνητών

Ανθρώπινα δικαιώματα: Επιτεύγματα και σύγχρονες προκλήσεις

Photo by John Schnobrich on Unsplash

Βασίλης Γραμματίκας, LLM, PhD

• [LinkedIn](#)

Επικ. Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Key ideas:

- 1) Το πιο εξελιγμένο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει εμφανιστεί μέχρι σήμερα είναι το σύστημα της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**.
- 2) Η προσβολή **βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων** από τις κυβερνήσεις βασίζεται είτε στο δίπτυχο ασφάλεια έναντι ελευθερίας ή στην προστασία της δημόσιας υγείας.
- 3) Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα πεδίο όπου η **επαγγελματική ενασχόληση** πρέπει να συνοδεύεται και από πάθος για την προάσπιση και την ανάδειξή τους ως βασικών ανθρωπίνων αξιών.

Την σημερινή εποχή, στις κοινωνίες μας απολαμβάνουμε ένα ευρύ φάσμα δικαιωμάτων εντός κατά τεκμήριο δημοκρατικών καθεστώτων τα οποία, ειδικά στις δυτικές κοινωνίες, τα θεωρούμε περίπου αυτονόητα. Είναι όμως έτσι;

Εξέλιξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Αυτό που σήμερα ονομάζουμε Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΑΔ) είναι ένα σύνολο κανόνων που εμφανίστηκε πολύ πρόσφατα, μόλις μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (ΠΠ). Ωστόσο, στοιχεία ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούμε να εντοπίσουμε και σε πολύ προγενέστερες περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας. Ωστόσο, η ουσιαστική θεμελίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγινε σε θεωρητικό επίπεδο μέσω των ιδεών του διαφωτισμού και σε πρακτικό επίπεδο μέσω των δύο μεγάλων επαναστάσεων του 18^{ου} αιώνα της Αμερικανικής του 1776 και της Γαλλικής του 1789. Παρά το ότι η αφετηρία των δύο επαναστάσεων ήταν διαφορετική, ωστόσο κοινός παρονομαστής τους ήταν η κατοχύρωση

ενός καταλόγου δικαιωμάτων για όλους Χάρτα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (Γαλλία 1791), Bill of Rights (ΗΠΑ 1792). Κατά τον 19^ο αιώνα δεν παρατηρείται καμία εξέλιξη των δικαιωμάτων, ενώ μετά τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο οι προσπάθειες του Αμερικανού Προέδρου Woodrow Wilson να εισάγει έναν κατάλογο ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο καταστατικό της Κοινωνίας των Εθνών απέτυχαν λόγω της αντίδρασης των μεγάλων αποικιακών δυνάμεων (Βρετανίας, Γαλλίας). Μετά το τέλος του Β' ΠΠ, το καταστατικό του ΟΗΕ, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών αναφέρεται στην προστασία και εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς όμως ουσία, καθώς δεν υπήρχε κάποιος κατάλογος συγκεκριμένων δικαιωμάτων. Αυτός υιοθετήθηκε λίγο αργότερα, το 1948 όταν η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού ψήφισε την **Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** που, μέχρι και σήμερα, αποτελεί σημείο αναφοράς και θεωρείται το πιο σημαντικό κείμενο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο επίπεδο του ΟΗΕ το 1966 υιοθετήθηκαν δύο διεθνείς συνθήκες, το Διεθνές

Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, με τις οποίες δημιουργούνται νομικές δεσμεύσεις για τα κράτη που τα υιοθέτησαν. Πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι μέχρι και σήμερα περίπου 30 κράτη δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη σε κάποιο από τα δύο κείμενα.

Αναμφίβολα, το πιο εξελιγμένο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει εμφανιστεί μέχρι σήμερα είναι το σύστημα της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** για δύο κυρίως λόγους:

1. επειδή τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να μεταφέρουν και να εφαρμόσουν τα προστατευόμενα δικαιώματα στο εσωτερικό τους, ενώ όποιος θεωρήσει ότι παραβιάστηκε ένα από αυτά μπορεί να προσφύγει και να το επικαλεστεί απευθείας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων που είναι υποχρεωμένα να εφαρμόσουν τη Σύμβαση και
2. λόγω της ύπαρξης ενός ανεξάρτητου διεθνούς δικαιοδοτικού μηχανισμού, του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όπου μπορούν τα άτομα να προσφύγουν εναντίον του κράτους που θεωρούν ότι παραβίασε ένα δικαίωμά τους.

Για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) εξαιρετική σημασία έχει και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (υιοθετήθηκε το 2000 και απέκτησε δεσμευτική ισχύ, αντίστοιχη των Συνθηκών το 2009) που επεκτείνει την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων που διακηρύσσει και στα όργανα της ΕΕ, καθιστώντας του Δικαστήριο αρμόδιο για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους.

Κατηγορίες και περιεχόμενο των ΑΔ

Τα ανθρώπινα δικαιώματα τα διαχωρίζουμε σε δύο βασικές κατηγορίες: τα ατομικά (και πολιτικά)

δικαιώματα και τα κοινωνικά δικαιώματα.

Ιστορικά τα πρώτα δικαιώματα που κατοχυρώθηκαν ήταν τα ατομικά. Αν και δεν μπορεί εδώ να γίνει αναλυτική περιγραφή τους ωστόσο, γενικά, τα ατομικά δικαιώματα εξυπηρετούν δύο σκοπούς: ορισμένα εξ' αυτών θέτουν όρια στην κρατική εξουσία έναντι των πολιτών (πχ. δικαίωμα στη ζωή, απαγόρευση των βασανιστηρίων, απαγόρευση αυθαίρετης σύλληψης και κράτησης, δίκαιη δίκη, προστασία της ιδιωτικής & οικογενειακής ζωής), ενώ άλλα κατοχυρώνουν τη δυνατότητα του καθενός να λειτουργεί ελεύθερα στο κοινωνικό του περιβάλλον (πχ. ελευθερία έκφρασης, θρησκευτική ελευθερίας, ελευθερία συνάθροισης & συνεταιρισμού, ατομική ιδιοκτησία). Ειδική κατηγορία ατομικών δικαιωμάτων αποτελούν τα πολιτικά δικαιώματα που συνίστανται στην κατοχύρωση της συμμετοχής του ατόμου στα κοινά (δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι) καθώς και στις δημόσιες λειτουργίες.

Ορισμένα ατομικά δικαιώματα έχουν απόλυτο χαρακτήρα, δηλ. δεν επιδέχονται καμιάς εξαίρεσης (δικαίωμα στη ζωή, απαγόρευση των βασανιστηρίων, ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης) ενώ τα υπόλοιπα υπόκεινται σε περιορισμούς που όμως περιγράφονται ρητά στην ίδια την Ευρωπαϊκή Σύμβαση (και στις κρατικές νομοθεσίες) και πρέπει να είναι οι απολύτως αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Τα κοινωνικά δικαιώματα δεν έχουν ατομικό χαρακτήρα αλλά αποτελούν συλλογικές απαιτήσεις της κοινωνίας, ορισμένες από τις οποίες έχουν αναχθεί σε κρατικές υποχρεώσεις έναντι του κοινωνικού συνόλου (πχ. το δικαίωμα στην υγεία, στην παιδεία, την κοινωνική ασφάλιση, το περιβάλλον).

Υποστηρίζεται από μερίδα κυβερνήσεων και συγγραφέων ότι και η δημοκρατία αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα. Μάλιστα η συγκεκριμένη άποψη χρησιμοποιήθηκε από την Αμερικανική

κυβέρνηση κατά τη δεκαετία του '80 προκειμένου να δικαιολογηθούν στρατιωτικές επεμβάσεις στην Αμερικανική Ήπειρο (Γρενάδα, Παναμάς). Η δημοκρατία δεν μπορεί η ίδια να συνιστά ανθρώπινο δικαίωμα αφού αποτελεί έναν τύπο πολιτικού καθεστώτος. Λόγω όμως των χαρακτηριστικών της είναι το πολίτευμα εκείνο μέσα στο οποίο μπορούν να προστατευθούν και να αναπτυχθούν όλα τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

Σύγχρονες προκλήσεις

Μετά τη λήξη του ψυχρού πολέμου η προστασία και ανάδειξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδείχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα ενδιαφέροντα της διεθνούς κοινότητας και τέθηκαν πολύ ψηλά στην ιεράρχηση των διεθνών ζητημάτων. Καθώς λοιπόν η κατάρρευση των κομμουνιστικών κρατών που ιδεολογικά ερχόταν σε αντίθεση με τα σημαντικότερα ατομικά δικαιώματα εξαφάνισε την ιδεολογική αντιπαράθεση ως προς τα δικαιώματα, θα ανέμενε κανείς την περαιτέρω ανάπτυξη και επέκτασή τους σε κοινωνίες που είχαν δομηθεί πάνω σε άλλες αξίες. Η ευρωπαϊκή προοπτική των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης και ορισμένων της πρώην ΕΣΣΔ και οι αντίστοιχες πιέσεις εκ μέρους της ΕΕ με τη χρήση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης επιτάχυνε μεταρρυθμίσεις που συνέτειναν προς την εμπέδωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου.

Θεωρητικά λοιπόν, τουλάχιστον στην Ευρώπη, βρισκόμαστε στη «χρυσή εποχή» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι λαοί της Ευρώπης απολαμβάνουν ένα διαρκώς διευρυνόμενο και κατοχυρωμένο φάσμα δικαιωμάτων.

Η πραγματικότητα όμως είναι αρκετά διαφορετική. Ορισμένα παραδείγματα στα οποία θα αναφερθώ καταδεικνύουν τους κινδύνους. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, κατ' απαίτηση των ΗΠΑ η ΕΕ «συμφώνησε» στην παράδοση στις

«αρμόδιες» υπηρεσίες των ΗΠΑ όλων των ταξιδιωτικών δεδομένων (PNR – Personal Name Record) των ευρωπαίων πολιτών που θα ταξίδευαν στις ΗΠΑ. Αντίστοιχη απαίτηση υπήρξε και από τον Καναδά που απειλήθηκε από τις ΗΠΑ ότι αν δεν το κάνει θα εγκαθιδρύνονταν συννοριακοί έλεγχοι μεταξύ των δύο κρατών. Το πώς και ποιες υπηρεσίες των ΗΠΑ διαχειρίζονται τα προσωπικά δεδομένα είναι μέχρι και σήμερα αδιευκρίνιστο (και φυσικά η ΕΕ δεν έχει τη δυνατότητα να προβεί σε κανέναν τέτοιο έλεγχο).

Με εξήγηση την θωράκιση κατά της τρομοκρατίας η ΕΕ προχώρησε στην υιοθέτηση της Οδηγίας 2006/24/EC που προέβλεπε την καταγραφή και αποθήκευση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων των ευρωπαίων πολιτών. Με απόφασή του το 2014 (*Digital Rights Ireland Case*) το Δικαστήριο της ΕΕ ακύρωσε την Οδηγία επειδή «... εμπεριέχει μια ευρεία και ιδιαίτερα σοβαρή παρέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα, την προστασία της προσωπικής ζωής και την προστασία των προσωπικών δεδομένων, χωρίς αυτή η παρέμβαση να περιορίζεται σε ό,τι είναι απολύτως απαραίτητο».

Με αιτία ή αφορμή την αντιμετώπιση της πανδημίας σχεδόν το σύνολο των κρατών ανά τον κόσμο έχουν υιοθετήσει μέτρα που περιορίζουν μια σειρά ελευθεριών των πολιτών τους. Αν και εμφανίζεται μια ποικιλία τέτοιων μέτρων, ωστόσο κοινός του παρονομαστής είναι οι συστηματικοί περιορισμοί της ελεύθερης μετακίνησης (lockdowns), ο περιορισμός των πολιτών (καραντίνες), ενώ και ο υποχρεωτικός εμβολιασμός κατηγοριών πολιτών που δεν σχετίζονται με κρίσιμες επαγγελματικές ομάδες (πχ. άνω των 50 ή 60) χωρίς περαιτέρω κριτήρια, εμφανίζεται εξαιρετικά προβληματικός.

Πολύ πρόσφατα, η Κορέα (η Νότια, όχι η Βόρεια) ανακοίνωσε την εφαρμογή ενός προγράμματος «επιθετικής ιχνηλάτησης» όπου χρησιμοποιώντας ένα εκτεταμένο σύστημα καμερών και το σχετικό

λογισμικό μπορεί σε πολύ σύντομο χρόνο να εντοπίσει τις επαφές ενός επιβεβαιωμένου κρούσματος Covid. Περιγραφές αντίστοιχων πρακτικών μπορεί κάποιος να βρει στο 1984 του George Orwell ή σε ταινίες του Hollywood.

Το σύνολο των παραπάνω προσβολών βασικών δικαιωμάτων βασίζεται είτε στο δίπτυχο ασφάλεια έναντι ελευθερίας ή στην προστασία της δημόσιας υγείας. Τόσο η ασφάλεια, όσο και η δημόσια υγεία είναι σημαντικά αγαθά. Για να προστατευθούν όμως πρέπει να ανταλλάγουν με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα;

Μεγάλος αριθμός κρατών έχουν υιοθετήσει νομοθεσίες κατά της «ρητορικής μίσους» όπου ποινικοποιείται η ελευθερία της έκφρασης όταν μέσω λόγου, κειμένων, εικόνων κλπ. στοχοποιείται ή προσβάλλεται μια ομάδα λόγω των εθνικών, φυλετικών, θρησκευτικών ή άλλων χαρακτηριστικών της. Αν και οι νομοθεσίες αυτές παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία τόσο ως προς το εύρος των απαγορεύσεων, όσο και ως προς την ποινική αντιμετώπιση, η λογική αυτών των απαγορεύσεων είναι μια ηθική αξιολόγηση όπου τα κράτη αυτά θεωρούν ότι τέτοιες μορφές λόγου δεν πρέπει να γίνονται ανεκτές στην κοινωνία τους.

Μια σειρά κρατών ποινικοποιούν τη στάση απέναντι σε ιστορικά γεγονότα. Έτσι, με αρχή τον γαλλικό νόμο του 1990 πολλά ευρωπαϊκά κράτη ποινικοποιούν την άρνηση του ολοκαυτώματος των εβραίων από τους ναζί. Ορισμένα άλλα (λιγότερα) ποινικοποιούν την άρνηση της γενοκτονίας των Αρμενίων. Η Πολωνία έχει υιοθετήσει νομοθεσία που ποινικοποιεί την αναφορά στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης στο έδαφός της ως πολωνικά στρατόπεδα. Η Ουκρανία έχει υιοθετήσει νόμο που θεωρεί τον λιμό που την έπληξε τη δεκαετία του '30 ως γενοκτονία και ποινικοποιεί την αντίθετη άποψη. Το Ελληνικό κοινοβούλιο έχει θεσπίσει νόμο που ποινικοποιεί την άρνηση

γενοκτονιών που το ίδιο έχει αναγνωρίσει ως τέτοιες. Ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός. Τέλος, η Ισπανία και η Γαλλία έχουν υιοθετήσει νομοθεσίες που ποινικοποιούν την εξύμνηση της τρομοκρατίας και προσπαθούν να πείσουν και τα υπόλοιπα κράτη να πράξουν το ίδιο. Έτσι αν κάποιος στα δύο αυτά κράτη εκφρασθεί θετικά υπέρ μιας τρομοκρατικής οργάνωσης ή ενέργειας, αυτό συνιστά ποινικό αδίκημα.

Ασφαλώς όλες αυτές οι νομοθεσίες έχουν στη λογική τους μια ηθική θεώρηση ως υπόβαθρο των απαγορεύσεων. Είναι ωστόσο ο στόχος που τίθεται ανάλογος προς την προσβολή της ελευθερίας της έκφρασης; Είναι οι περιορισμοί που επιβάλλονται όχι από ολοκληρωτικά καθεστώτα αλλά από δημοκρατικές χώρες -και μάλιστα με πολύ μεγάλη ευκολία- δικαιολογημένοι στο πλαίσιο δημοκρατικών κοινωνιών;

Ένας από τους μεγαλύτερους διανοητές της εποχής μας Noam Chomski είπε τα εξής: *«Ο Goebbels ήταν υπέρ της ελευθερίας του λόγου για απόψεις που του άρεσαν. Το ίδιο και ο Στάλιν. Αν υποστηρίζεις την ελευθερία του λόγου τότε είσαι υπέρ αυτής, ακριβώς για τις απόψεις που απεχθάνεσαι ...»*.

Επαγγελματικές προοπτικές

Αν κάποιος θέλει να ασχοληθεί επαγγελματικά με την προαγωγή και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατ'αρχήν θα πρέπει να διαθέτει πτυχίο νομικής, αφού η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είτε ως τμήμα του διεθνούς δικαίου, είτε ως τμήμα του συνταγματικού δικαίου εμπίπτει στον πυρήνα της νομικής επιστήμης. Δεν είναι ωστόσο λίγες οι περιπτώσεις όπου άτομα με άλλα πτυχία (πχ. πολιτικής επιστήμης) έχουν μια επιτυχημένη καριέρα στο πεδίο αυτό.

Η προφανής επαγγελματική ενασχόληση είναι η ακαδημαϊκή καριέρα όπου σε ένα πανεπιστήμιο,

ερευνητικό κέντρο ή άλλον αντίστοιχο φορέα οι ενδιαφερόμενοι επιδιώκουν την εξέλιξη των σχετικών προσόντων τους και την επιστημονική ενασχόληση με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μετά την λήξη του ψυχρού πολέμου και την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων, η μελέτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ακαδημαϊκό επίπεδο αναβαθμίστηκε και πολλαπλασιάστηκαν σημαντικά οι προσφερόμενες θέσεις.

Τα τρέχοντα γεγονότα στη Ουκρανία μας δείχνουν πολύ γλαφυρά τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε πολλά επίπεδα, στην Ουκρανία, τη Ρωσία αλλά και την ίδια της Ευρωπαϊκή Ένωση. Μεγάλος αριθμός μη κυβερνητικών οργανώσεων ασχολείται συστηματικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα (ενδεικτικά Διεθνής Αμνηστία, Human Rights Watch) και αναζητούν στελέχη με γνώση και διάθεση να προασπίσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, γενικά ή εξειδικευμένα (πχ. δικαιώματα του παιδιού). Επίσης, όσο μεγαλύτερες είναι οι προκλήσεις που υπάρχουν, τόσο περισσότερο θα αυξάνεται η αναγκαιότητα για τους διεθνείς φορείς όπως η ΕΕ να αναζητούν εξειδικευμένο και επαρκώς καταρτισμένο προσωπικό σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, έτσι ώστε να προωθούν τα δικαιώματα στο πλαίσιο των διεθνών τους δράσεων αλλά και να διασφαλίζουν την τήρηση και διατήρησή τους σε υψηλό επίπεδο στο εσωτερικό τους.

Ωστόσο, πρέπει να σημειώσω ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα πεδίο όπου η επαγγελματική ενασχόληση πρέπει να συνοδεύεται και από πάθος για την προάσπιση και την ανάδειξή τους ως βασικών ανθρωπίνων αξιών.